

O SREDIŠČU POETOVIONE

IVA MIKL-CURK

*Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2,
YU-61000 Ljubljana*

IVAN TUŠEK

Zavod za spomeniško varstvo, Slomškov trg 6, YU-62000 Maribor

Že malone sto let² skuša starinoslovje pri nas odgovoriti na vprašanje o vlogi posameznih ruševin v rimski Poetovioni, a odgovor se spet in spet izmika. Marsikateri pomemben podatek še pokriva zemlja, še mnogo več pa jih je za vselej uničil čas. Naša stroka tako razmeroma hitro seže do meja materiala, ki ga preučuje, a k sreči so razmišljanju odprta pota tudi prek teh meja. Zato tu najin poskus razlage za del ptujskih ruševin. Vse tu zapisano lahko nova arheološka najdba že jutri močno spremeni, a vendar misliva, da smo se vsi tisti, ki se pobliže ukvarjamo z mikavno zgodovino izjemnega mesta, kar Ptuj nedvomno je, vsak zase in vsi skupaj v novejšem času dokopali do toliko novosti, da je čas za nov prispevek. Stvari v prid bo primerjati dejstva, hipoteze in dileme.

Dejstva

— Naselbina Poetovio je nastala zaradi stalnega, ugodnega in zavarovanega prehoda čez reko. Grajski grič značilno sega nad ta prehod in nad ravnino.

— Drava je v zgodovini večkrat premaknila svoj tok.³

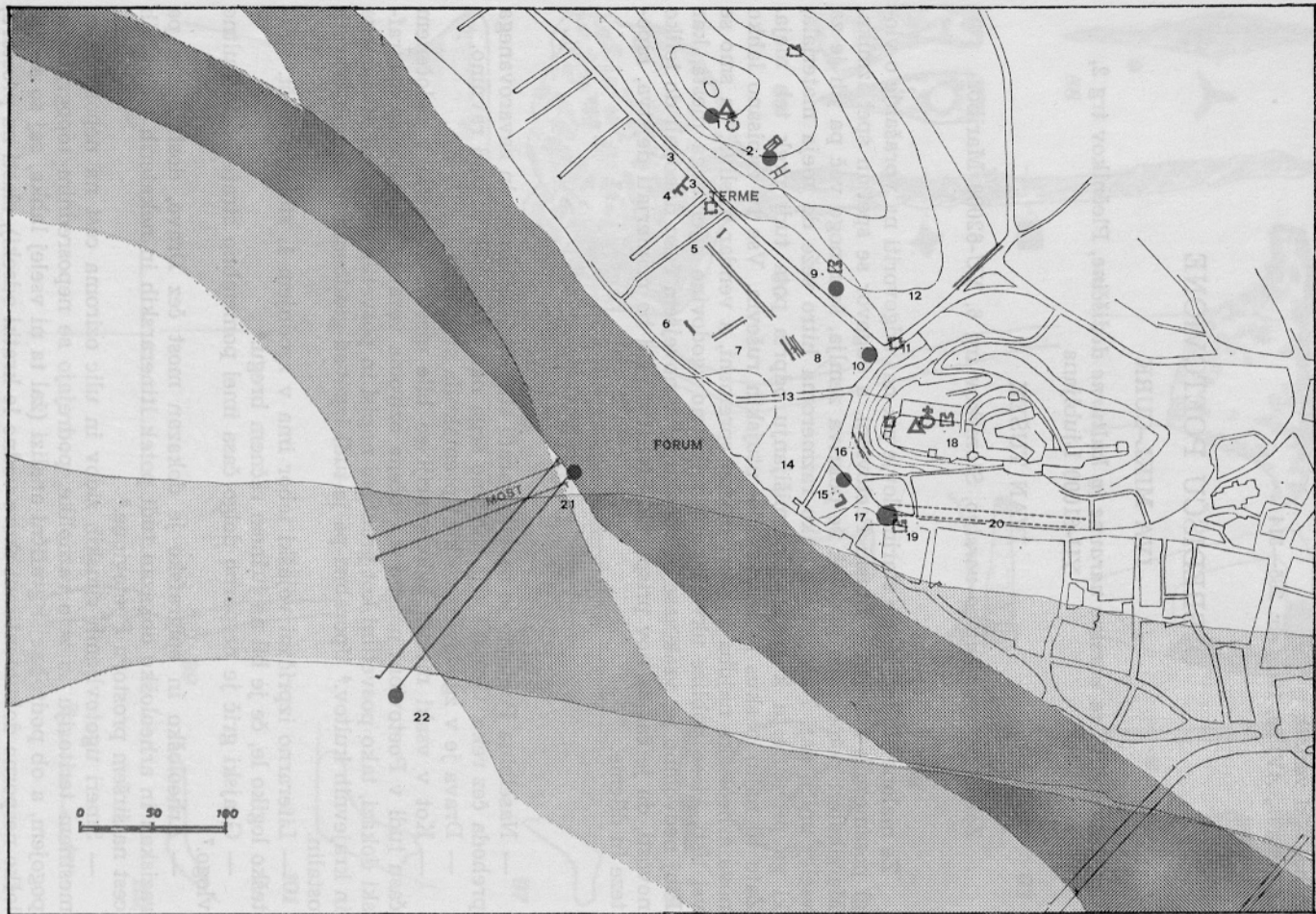
— Kot v vsaki mestni aglomeraciji so bile mestne funkcije v določenem času tudi v Poetovioni prostorsko ločene oziroma vezane. Na voljo so epigrafski dokazi, tako posvetilni kot gradbeni napisi in posvetila bogovom oficialnega in krajevnih kultov.⁴ Uporabna pa je tudi izpoved gradbenih in drugih tvarnih ostalin.

— Literarno izpričani vojaški tabor ima v zgodnjem 1. stoletju n. št. strateško logiko le, če je bil na južnem rečnem bregu.⁶

— Grajski grič je nesporno dolgo časa imel pomembno strateško in kultno vlogo.⁷

— Arheološko in epigrafsko je dokazan most čez Dravo, dosti dobro pa raziskan in arheološko dokazan tudi potek itinerarskih in nekaterih vicinalnih cest na širšem prostoru Poetovione.⁸

— Smeri ugotovljenih rimskih zidov in ulic oziroma cest na neposrednem mestnem teritoriju so zelo raznolike, podrejajo se neposrednim topografskim pogojem, a ob podrobnejši grafični analizi (žal ta ni vselej lahka, saj so arheološko nesporno dokumentirani skoro vedno le kratki odseki), zlasti na prostoru,

kjer je bilo verjetno mestno središče ugotovimo, da gre v veliki meri zgolj za dve usmeritvi in da se vsaka od njiju veže predvsem z ostalinami določenega časa (gl. sl. 1).

— Na arheološko karto je bilo v nekaj manj kot petdeset letih, kolikor jih je minilo od Sarievega zbiranja podatkov, zarisanih mnogo sprememb in dopolnitev, četudi nas v tem sestavku zanima predvsem prostor, kjer so še danes stavbe in ureditve trajnega značaja. Take dopolnitve obsegajo predvsem grajski grič,⁹ Prešernovo cesto,¹⁰ obgrajski del Muzejskega trga in prostor proti Vičavi,¹¹ cesto O. Meglič¹² in seveda tudi Panoramo,¹³ čeprav tej posvečamo svojo pozornost le delno, saj zahteva in zasluži posebno obdelavo. K temu je treba dodati, da danes drugače vrednotimo še nekaj arhivskega gradiva¹⁴ (podatkov o arheoloških najdbah), ki je sicer že dolgo na voljo, a ni našlo posebnega mesta v Sarievi Arheološki karti.

— Najdišča grobov so pomemben podatek o obsegu zazidanega mestnega areala. Zgodnjerimskih grobov na prostoru med Gradom, Dravo in Panoramo ne poznamo, poznamo pa več najdb poznorimskih grobov.¹⁵ Toda teh najdb ne smemo več preprosto šteti za dokaz o robu naselja v ustreznem času. Nove in najnovejše najdbe na Zg. Bregu, na Hajdini, pri Dijaškem domu v vzhodnem delu mesta¹⁶ itd. namreč vse preveč ožijo prostor, ki bi mogel priti v poštev za sočasne, torej poznorimske stavbe. Mnoge od teh grobnih najdb so s stavbnimi sledovi tako povezane, da moremo iz njih jasno razbrati, da se je v pozni antiki namembnost zemljišča v majhnih enotah zelo hitro menjavala in da se je mesto in grobišče vse bolj in bolj drobilo na veliko število samostojnih enot. Navsezadnje tudi na sedanjem Muzejskem trgu v Dioklecianovem času *dux Iustinianus* obnavlja mitrej,¹⁷ le lučaj stran pa so izkopali grob z novcem Maximiana Herc. Ta situacija ni dokaz, da so kar vse parcele med koncem sedanje Prešernove ulice in rimskim mostom že ob koncu 3. stoletja izgubile svoje številne žive javne mestne funkcije.

— Detajlna arheološka situacija, kot jo kažejo nova zavarovalna izkopavanja in sondiranja na začetku Vičave in v rimskih stavbnih kompleksih, v katerih je bil najden Trajanov gradbeni napis, in ki jo podajava v prilogi.

Sl. 1: Ptuj — domnevno središče Poetovione. Situacijska skica razmestitve posameznih najdb, objektov in funkcij v prostoru.

Abb. 1: Ptuj — vermutliches Zentrum von Poetovio. Situationsskizze der Anordnung der einzelnen Funde, Objekte und Funktionen im Raum.

● značilna najdba
charakteristischer Fund	✝ starokrščanska cerkev
altschristliche Kirche
▣ večja stavba
größeres Gebäude	⊞ fortifikacija v pozni antiki
Fortifikation in der Spätantike
== cestišče
Fahrbahn	◊ poznoantična stavba
spätantikes Gebäude
▲ kultni prostor
Kultraum	

Hipoteze

— Točno mesto Dravinega toka v določenem stoletju stare zgodovine je dokaj hipotetično in tako je potem tudi s točno lego mostu, od katerega zanesljivo poznamo zgolj en konec (sl. 1: 22). Teoretično je možno, da so most v dolgih stoletjih rimskega obdobja tudi kdaj v podrobnosti spremenili, a že zaradi gradbene logike objekta, njegovih nosilcev in opornikov, skratka zaradi statike sprememba ni verjetna, razen tedaj, ko je Drava svoj tok temeljito spremenila.

— Kakorkoli se nam zdi trenutno verjetna, je vendarle zgolj hipoteza, da razne smeri zidovja (dve glavni smeri — gl. zgoraj!) vežemo s spremembo celotne mestne parcelacije v glavnih gradbenih fazah v življenju mesta.

— Pri arheoloških izkopavanjih in drugih kopanjih je bilo zelo pogosto videti prereze skozi razne cestne trase. Povsem na dlani je, da jih je raziskovanje med seboj povezalo, vendar pa povezave sežejo včasih na precejšnjo razdaljo. Taka povezava povsem pravilno odgovori na vprašanje, kako je glavna cesta prečkala mestni teritorij, kako se je pa v podrobnosti združila na ulično in tržno mrežo, pa seveda lahko povsem napačno sklepamo. Zatorej moramo šteti stari tloris¹⁸ s traso ceste na terenu za muzejem za hipotezo.

— L. 1907 so na Vičavi (sl. 1: 4) raziskali sledove večjega stavbnega kompleksa, l. 1912 del ulice (sl. 1: 8), l. 1957 pa je bilo možno v podolžnem prerezu (sl. 1: 3) sicer slabo ohranjene stavbe videti, da je merila ca. 80 m.¹⁹ Vse to nam omogoča domnevati vsaj na prostoru muzeja, Panorame in začetka Vičave obstoj strnjene tkiva rimskih insul — pravokotnih stavbnih parcel. A ker je teren, na katerem je bila naselbina Poetovio zgrajena, razgiban in ga tvori več teras, omejenih z vodotoki in dokaj strmimi ježami, je tudi merjenje možnih insul s katerimkoli od znanih modulov za insule kljub vsej verjetnosti vendarle še hipoteza.

— Hipotetična je tudi trditev, da je sodobno mesto nastalo v svojem zgornjem centralnem delu, tj. Prešernovi ulici predvsem z ozirom na prehod čez Dravo na mestu starega rimskega mostu, tj. zahodno od muzeja — nekdanjega dominikanskega samostana.²⁰ V virih omenjenega zahodnega spodnjega dela srednjeveškega mesta ni več, torej tvarno ni dokazan. Kljub temu, da je povsem logičen, saj je moral imeti vsak od pomembnih stavbnih objektov, ki so se nam ohranili iz srednjega veka, tudi svojega antičnega prednika v pripravljanju gradbenega zemljišča, pa je vendarle sklepanje s pomočjo poznejših objektov in zidov, pa najsi je še tako verjetno, vendarle hipoteza. Tudi za zgodnji srednji vek pisni viri le počasi in stežka spregovore.

Sklepi

Prostorska razmerja, bližina mostu, epigrafski viri in dolga kontinuiteta strateške in kultne vloge grajskega griča pa vendarle utrjujejo naše prepričanje, da moramo pravo upravno središče Poetovione videti skupaj z Mocsyjem, Brataničem in Sario na prostoru ob sedanjem muzeju (starem dominikanskem samostanu) in pod njim. Arheološke podatke moramo danes uporabiti tudi za

rekonstrukcijo graditvene podobe in rimskodobne zgodovine tega centra, in sicer nekako takole:

Ob vznožju prazgodovinske akropole so Rimljani na mestu, kjer je konglomeratni prag najbližje površini in zato globina (pa verjetno tudi prostor) rečne struge najbolj stalna in brez izrazitih vrtincev in tolmunov (bržčas na prostoru prastarega broda), ob prvih velikopoteznejših gradbenih delih v srednjem Podravju zgradili most. Kljub vojaškemu taboru v bližini južnega konca mostu je staro središče na severu živelo dalje in se postopno prilagajalo rimskim zahtevam za izgrajeno mestno središče. Stara božanstva so se v bolj ali manj dramatičnih dogajanjih umikala kapitolski trojici, s tem da so brez dvoma mnogo svojega pomena in vsebine (vključno s praznovanji) zapustila novim imenom Jupiter, Juno in Minerva. Trg je bil zaradi novih prišlekov in daleč segajočega prometa zdaj bolj živ kot kdajkoli poprej. Deloval je v bližini mostu, ki ga je mogel imeti krajevni, Rimu vdani oblastnik, dobro na očeh, tako kot že rodove poprej krajevni knez. Postopno so ta trg dali krajevni in novodošli veljaki izgraditi v kamnu, dodali so *curio* in druge urade. L. 103 je dal Trajan naselbini s spremenjenim prvim statusom (**colonia**) zgraditi javno stavbo in to na prostoru prejšnjih delavnic in stanovanj na višji terasi nad mostom in forumom (sl. 1: 5). To volilo je bilo bržčas nekaj, česar mesto prej ni imelo, zato meniva, da so bile to terme. Na prvih ježah nad forumom so tedaj brez dvoma že stala tudi razna svetišča. Na obeh izrazitejših vzpetinah, na Gradu in na Panorami, so bila gotovo tudi taka ali drugačna svetišča. Za grajski grič to še posebej velja, saj je s prostorom ob verjetnem mostu še tesneje povezan in njegovo teme je bilo brez dvoma prastar svet prostor. Skozi zajede v ježi terase, na kateri so danes Prešernova ulica, muzej in Vičava, so vodile prečne ulice in stolbe²¹ na spodnjo, »forumsko« teraso. Poleg tistega v muzejskem parku, ki je arheološko dokazan (sl. 1: 17), je bil tak prehod gotovo tudi v terenski depresiji za sedanjo muzejsko stavbo (sl. 1: 14) in ob Vičavski poti. Zanimivo je, da je med vsemi temi terenskimi možnostmi za prehod vedno nekako 80 ali 100 m. Do kompleksa s Trajanovimi termami je od jugovzhoda vodila ulica (sl. 1: 8) s kanalizacijo in portiki, severozahodna fasada (sl. 1: 4) verjetno istega kompleksa pa je bila razčlenjena zgrajena.²²

Še dlje proti severovzhodu so se začele vrstiti stanovanjske stavbe in bržkone je tudi med njimi stal kakšen manjši spominski ali javni objekt, poslovni prostori pa so bili itak po splošni navadi deli stanovanjskih insul. Javne zgradbe so bile postavljene predvsem tudi na vznožju južnega in jugovzhodnega pobočja Panorame, tam (sl. 1: 9), kjer so arheologi brezuspešno iskali mestni teater²³ in kjer (sl. 1: 12) so v 3. stoletju za konzulov Ariana in Pappona zgradili epigrafsko izpričano, sicer neznano stavbo, za katero Saria²⁴ na osnovi analogij meni, da je bila pokrita tržnica — *locus fornicatus*. Stavbe v zaledju so bile v določenih dobah kvalitetno zgrajene na temeljih iz lomljenca (kar v Poetovionih zdaleč ni pravilo!), s poslikanimi stenami in okrašenimi tlaki, po 3. stoletju pa vse pogosteje iz opeke, na temeljih iz umetelnih plasti rečnih oblic ali opečnega drobirja. Prezidave, rušenja in niveliranja so bila zelo obsežna, mesto je doživljalo svoja srečna obdobja in čase tragedij, toda arheoloških dokazov o izrazitem spremenjanju tlorisne in parcelne mreže pred koncem 4. stoletja tu ne moremo navesti. Situacija na južnem rečnem bregu je precej drugačna. Pri točkah 9 in 17 na naši sliki 1 so gotovo stale stanovanjske stavbe tudi na

vznožju Panoraminega pobočja in ob zahodnem začetku sedanje Prešernove ulice prav tako še vsaj v zgodnjem 3. stoletju.²⁵ O bok starejših svetišč (sl. 1: 16) ali celo med njihovo zidovje se je v 3. stoletju stisnilo eno, mogoče celo največje od Mitrovih svetišč,²⁶ to je tisto, ki ga je dal v Dioklecianovem času dux Iustinianus popraviti. Na pobočju Panoramne je stalo ob stanovanjskih stavbah malo svetišče »traških konjenikov«, z bolj ali manj javno funkcijo²⁷ pa *caldarium* kopališča, po Sarievi domnevi v zasebni hiši (sl. 1: 7). *Cardo* tega mestnega dela je bil verjetno vseskozi orientiran z ozirom na staro dravsko strugo in na plastnice Panoraminega obdravskega pobočja, torej je bil od smeri S—J za 30° odklonjen proti zahodu. Stavbe so bile v mestnem delu, o katerem govorimo, nemara tako trajne, da ni bilo ne vzroka ne možnosti za novo parcelacijo, ki smo jo razbrali v arheoloških sledovih južnih mestnih četrti. Blizu javnih objektov središča, a ne med njimi, pač pa na tako ali drugače sproščeni parceli na višini, blizu vrha Panoramne je, sodeč po zanesljivih arheoloških podatkih,²⁸ v 4. stoletju našla svoj prostor starokrščanska mestna cerkev.

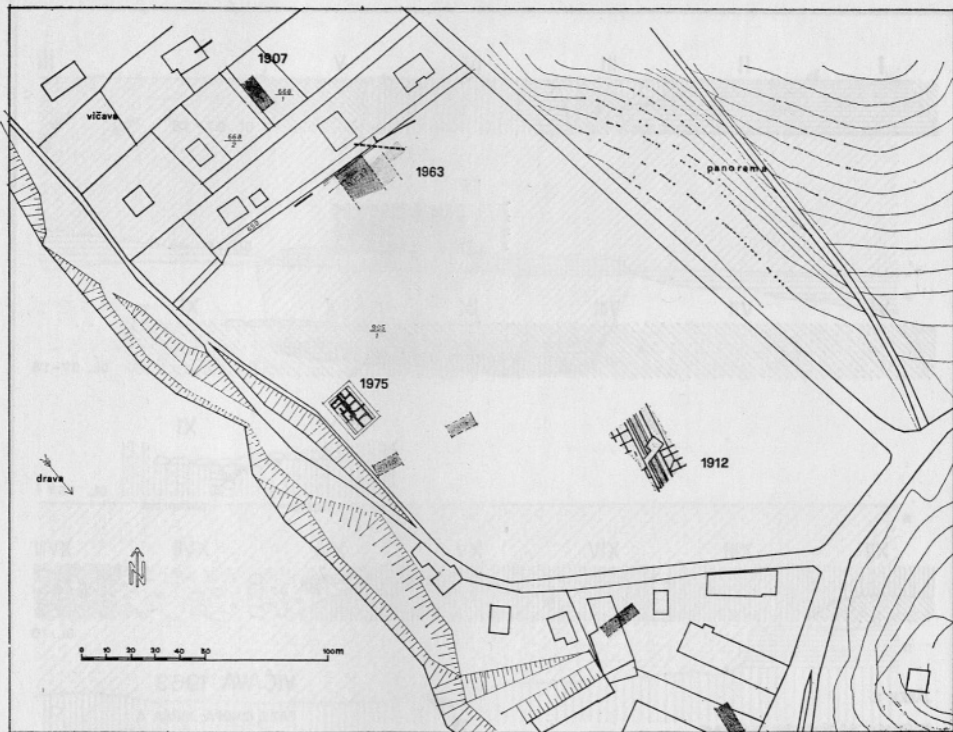
Najbrž so se šele po hunskih vdorih²⁹ začele vsaj na novo zgrajene stavbe tudi v samem mestnem središču vse bolj orientirati po smeri, ki jo nakazuje grajski grič, torej prav po straneh neba. Verjetno so tedaj poleg grajskega griča utrdili tudi forumsko teraso, in to z obzidjem (sl. 1: 9) in jarkom,³⁰ pa najbrž tudi s trdnjavami ali stolpiči.³¹ Most, ruševine foruma itd., ki so šele pozneje postale plen reke,³² izrazitejše zidovje na ježi, na kateri zdaj stoji muzej, trdnjavnica in izročilo cerkve na Panoramih³³ ter utrdbe in izročilo cerkve na Gradu, vse to je stavbna dediščina, ki je novemu oziroma prenovljenemu prebivalstvu druge krvi, jezika in navad pomagala oblikovati Pribinov in Kocljev Ptuj in Ptuj madžarskih vojn, kasneje pa tudi stržen srednjeveškega Ptuja in današnjega starega mestnega jedra, nosilca izjemnega čara nestorja slovenskih mest.

PRILOGA 1

Zavarovalno sondiranje na parc. 995/1 l. 1963

Enotedensko zavarovalno sondiranje v avgustu leta 1963 smo izvedli na hitro in brez vsakih posebnih finančnih sredstev. Delo je bilo tako omejeno na minimum. Obsegalo je skupino 1 m širokih sondažnih jarkov po starih parcelah 454/1, 455, 456/16 k. o. Krčevina oziroma po severnem delu sedanje parcele 995/1. Med izsledki nas je predvsem navdušila epigrafska najdba, arheološke podrobnosti so pa ostale iz raznih vzrokov, med katerimi ni bil najbolj nepomemben ta, da se je od gotovega rokopisa v tiskarni izgubila vsa grafična dokumentacija, neobjavljene. Zdaj popravljamo zamujeno in nekoliko dopolnjujemo podatke, ki so bili objavljeni v *Varstvu spomenikov* 9 (1962—1964), konservatorska poročila, 183, in v *Kroniki* 12 (1964) 74 s.

Najprej je treba opozoriti, da je opis smeri neba v preliminarnem poročilu v *Varstvu spomenikov* poenostavljen, ker je to prvemu opisu zadoščalo. Veliki objekt, ki je vzporeden Dravi, prislonec ob Panoramino pobočje, seveda ni orientiran točno po straneh neba, ampak je ustrezno Dravi in Panoramini njegova os odklonjena nekako za 30° proti Z oziroma V. V sondažnih jarkih oziroma v najdaljšem med njimi je bilo opaziti, kot smo že zapisali, bliže Pa-

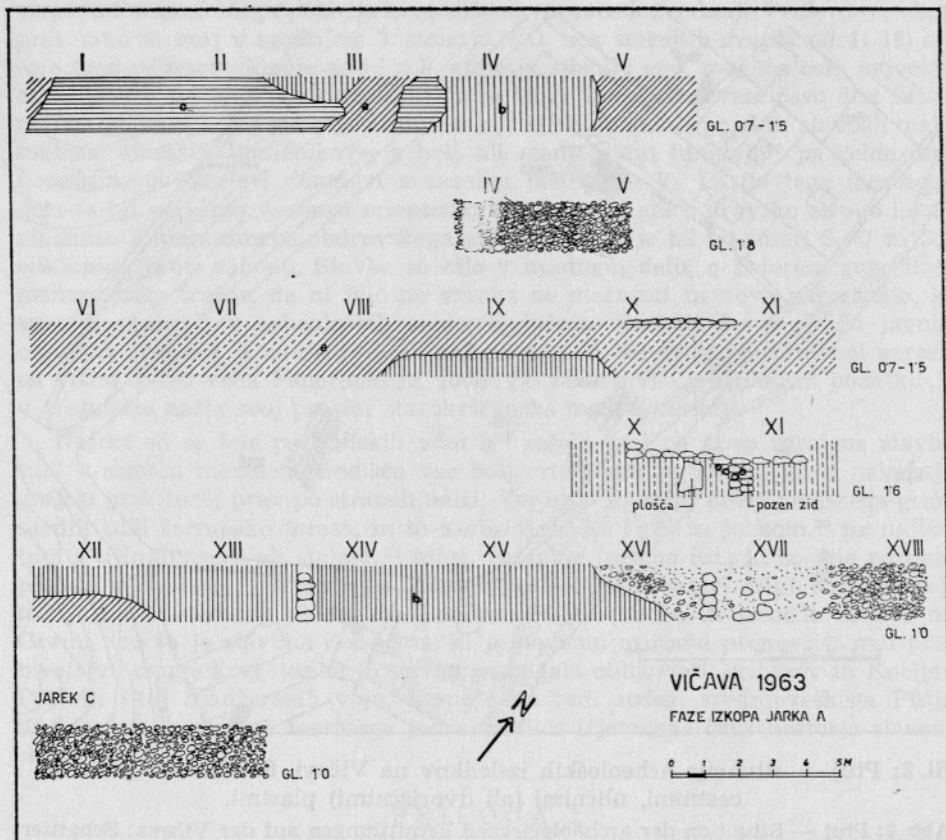

Sl. 2: Ptuj — situacija arheoloških izsledkov na Vičavi. Senčene so površine s cestnimi, uličnimi (ali dvoriščnimi) plastmi.

Abb. 2: Ptuj — Situation der archäologischen Ermittlungen auf der Vičava: Schattiert sind die Oberflächen mit Straßen-, Gassen- (oder Hof-) schichten.

norami zelo čisto in izrazito humusno nasutje na terenu, pa tudi sicer globoke žepe humusne prsti z ruševinami — gl. profil sektorja III! Ptuj je najbrž do polpretekle dobe z veliko prizadevnostjo urejal svoje vrtove. Nekaj humusa v tej vrhnji plasti pa je moralo nastati v postantičnem času tudi drugače — mora biti sled naselbinskih preperenin in morda tudi lesenih stavb. Na to možnost so nas v letu 1957 opozorile najdbe lahkih zidcev v teh humusnih žepih malo bolj na severozahodu (Sl. 1: 3) — I. Mikl, *Arheološki vestnik* 11—12, 1960 do 1961, 165 — pa tudi nekaj novcev iz 4. stoletja in igla s profilirano glavo, ki smo jo zdaj našli. Igla — stilus kaže podoben način obdelave kot npr. kolenčaste fibule in ima glavico v obliki štirikrat ponovljenega ovola in vmesne člene. Bližnje, vendar ne identične analogije stilusu bi mogli najti med stilusi iz poznorimskih grobov v Invilinu, ki so iz 5.—7. stoletja in jih objavlja V. Bierbrauer v *Ber. z. deutschen Landeskunde*, Bd. 53/2 (1979) 347 ss.

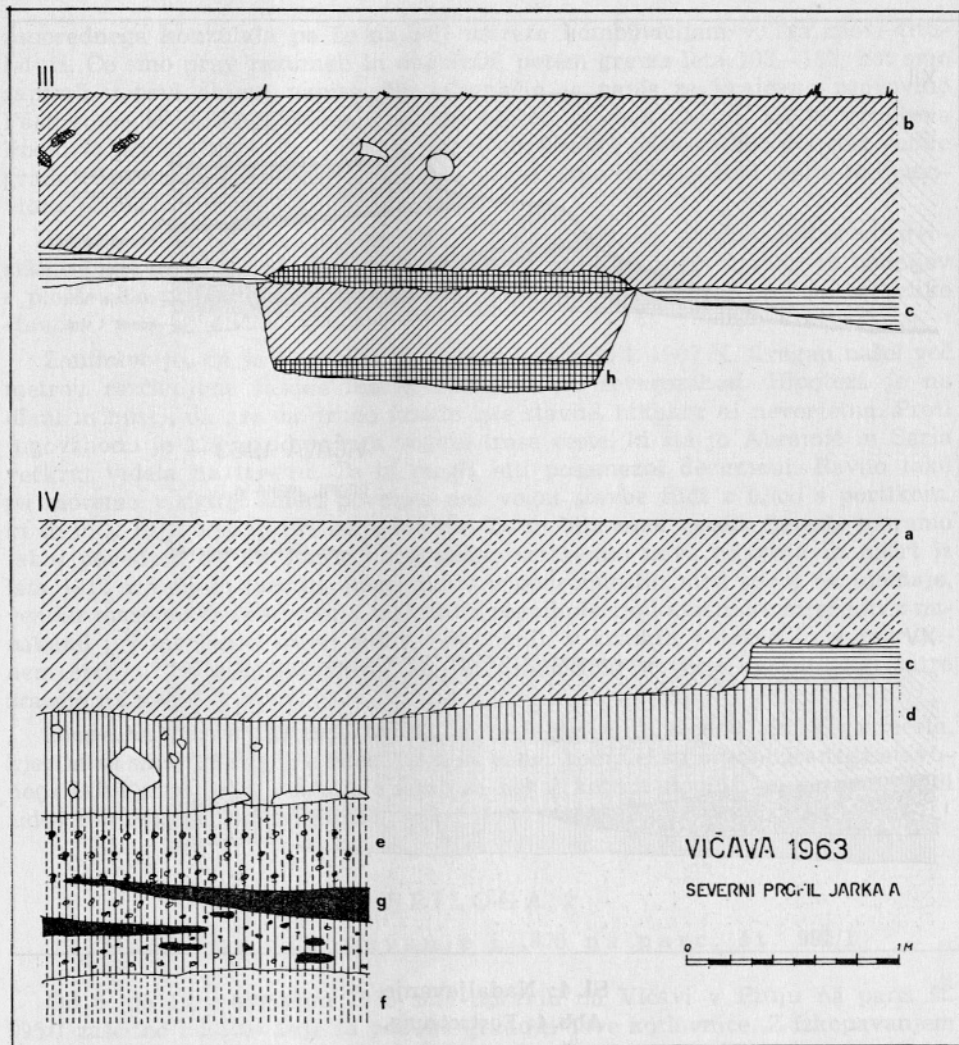
V jarkih smo mogli v globini okrog 1—1,5 m razbrati gradbene sledove, ležišča izkopanih zidov in tlake (estrih in nosilno ilovico) spodnjega poda obsežnega hipokavsta — gl. sektor I—IX! Ti pričajo, da je v severnem vogalu par-

Sl. 3: Ptuj, Vičava, izkopavanja l. 1963 — tloris zaporedja plas v sondažnem jarku: a — humus in prstene plasti; b — glina in ilovnate pl ti; c — ruševinske plasti.

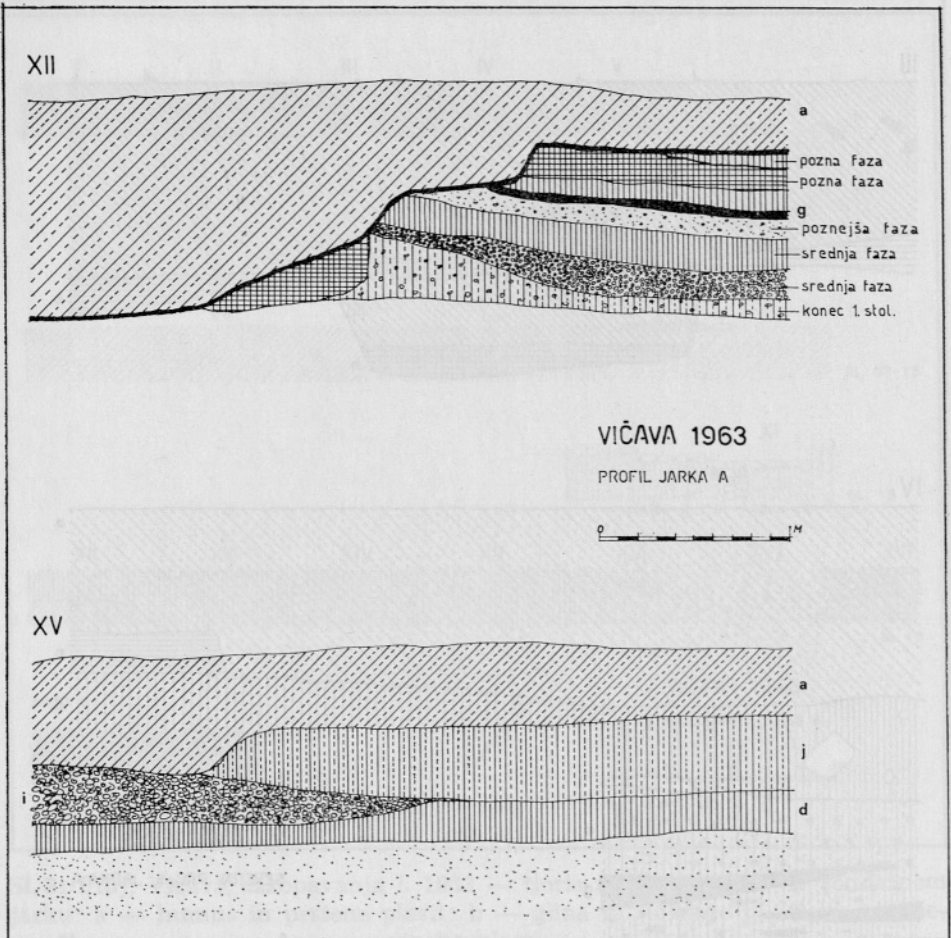
Abb. 3: Ptuj, Vičava, Ausgrabungen im J. 1963 — Grundriß der Schichtenfolge im Sondagegraben: a — Humus und Erdschichten; b — Ton und Lehn schichten; c — Trümmerschichten.

cele daljšo dobo stal večji stavbni kompleks z velikimi prostori, od katerih je eden meril v premeru ali vsaj po osi kar 40 m. Zunanjih zidov tega prostora po strukturi ne poznamo, saj so bili pozneje odstranjeni, pač pa jih je moral, po situaciji na terenu sodeč, spremljati nadstrešek ali portik. V tem delu je bilo moč razbrati večjo prezidavo, saj smo našli sledove zidu, ki je bil stratigrafsko precej mlajši in orientiran bolj pravilno v smer V-Z. Drobne najdbe so bile izredno skromne, v plasteh z ruševinami hipokavsta jih tako rekoč ni. V ruševinski ilovici pod tlaki v notranjosti prostora so bili najdeni le bronasta žlindra in odlomki talilnih lončkov. V ruševinah ob izkopanem temelju nosilnega zidu smo našli del napisne plošče (gradbenega napisa) velikosti $78 \times 64 \times$

Sl. 4: Ptuj, Vičava, izkopavanja l. 1963 — profil plasti na posameznih mestih v sondažnem jarku: a, b — humus in prstene plasti; c — izrazita ruševina tlaka; d, e, f, — ilovnate ruševinske plasti; g — ožgana plast; h — ruševinski sip; i — sterilna ilovica.

Abb. 4: Ptuj, Vičava, Ausgrabungen im J. 1963 — Schichtenprofil an einzelnen Stellen im Sondagegraben: a, b — Humus und Erdschichten; c — ausgeprägte Pflastertrümmer; d, e, f — lehmige Trümmerschichten; g — angesengte Schicht; h — Trümmerschutt; i — steriler Lehm.

Sl. 4: Nadaljevanje.

Abb. 4: Fortsetzung.

× 12 cm. Plošča je iz belega zrnatega pohorskega marmorja, ki je bil v Poetovionu najbolj pogosto v rabi, in je na njej ohranjenega tudi nekaj preprosto profiliranega roba napisnega polja. Na plošči beremo po nekaj lepo klesanih črk posvetilnega oziroma gradbenega napisa, ki je bil v najmanj 4 vrsticah: ... / ... NTIFE... / ... III COS V... / ... ANAE POET... / Na prvi pogled je jasno, da tvori prvi del napisa cesarska titulatura, in da je v drugem delu v ablativu ali dativu polno ime kolonije Poetovio (*col. Ulpia Traiana*). V celoti je morala biti plošča le malo manjša od gradbenega napisa na emonskem obzidju (AIJ 170 a). Sodimo torej, da je bilo na njej govora o posvetilu stavbe, v katere ruševinah je bila najdena, kombinacija številke tribunske oblasti in

zaporednega konzulata pa še najbolj ustreza kombinacijam v Trajanovi titulaturi. Če smo prav razumeli in dopolnili, potem gre za leta 103—105, kot smo zapisali v prvi objavi napisa. Na tak način je napis za krajevno zgodovino Poetovione še posebej pomemben, saj najbrž ni med časom, ko je naselbina Poetovio postala kolonija, in med časom, ko Trajan nastopa kot donator velike gradnje, preteklo prav dosti časa, zato je verjetno treba odhod legije iz Poetovione primakniti bliže letnici 103 kot pa 97.

Jugozahodno od zidu je 7 m široka, z zidci obdana, prodna cestna ali dvo-riščna plast in enaka plast je tudi na večjem prostoru jugovzhodno od temeljev s ploščo. To priča za dejstvo, da smo našli zunanji, jugovzhodni vogal velike stavbe.

Zanimivo je, da je 80 m dlje proti severozahodu l. 1907 K. Tragau našel več metrov razčlenjene fasade insule, obrnjene na severozahod. Hipoteza je na dlani in misel, da gre za drugo fasado iste stavbe, nikakor ni neverjetna. Proti jugovzhodu je 120 m od našega vogala trasa ceste, ki sta jo Abramić in Saria večkrat videla na terenu. To bi mogli biti posamezni decumani. Ravno tako pa moremo v drugi smeri povezati naš vogal stavbe tudi z ulico s portikom, ki so jo l. 1912 odkrili pri izkopavanju. To bi bila smer cardo. Seveda moramo takoj povedati, da se danes, ko grafično sestavimo nova odkritja in načrt iz leta 1912 v večjem merilu, smeri zidov v podrobnostih med seboj ne ujemajo, vendar moremo ta odstopanja razložiti z reambulacijo katastrske mreže in z napakami pri merjenju smeri zidov, odkopanih v kratkih potezah in v razrušenem stanju. Te napake takrat, ko jih prenašamo v večje merilo, kaj hitro zrasedejo na nekaj metrov.

Glede na to, da moremo trditi, da ni lahko najti sledov rimskega mesta, kjer bi se smeri zidovja v istem času in enem kompleksu organiziranega stavbnega tkiva med seboj razhajale samo za nekaj kotnih stopinj, povezujemo tudi zidovje v Ptuju v ulično mrežo.

PRILOGA 2

Zaščitno izkopavanje l. 1975 na parc. št. 995/1

Od 5. do 17. novembra 1975 smo opravili na Vičavi v Ptuju na parc. št. 995/1 zaščitno izkopavanje za potrebe gradnje nove kotlovnice. Z izkopavanjem in čiščenjem gradbenih ostalin rimskega objekta smo pričeli šele po že opravljenem strojnem izkopu do globine ca. 2 m. Tako je stroj poškodoval in že odrinil najmlajšo gradbeno fazo 50 cm oziroma 130 cm pod sedanjo površino. Elementa te gradbene faze sta bila vidna v severovzhodnem in jugovzhodnem profilu izkopa. Med spodnjim delom teh temeljev zidov in rimskim objektom v najnižjem stratumu je cezura — do 20 cm debela plast rumene ilovice. Temelja sta bila zgrajena iz rečnih oblic, ki jih je vezala apnena malta (sl. 5). V izkopu velikosti 20 × 14,50 m smo imeli v globini 2,50 m osrednji temelj rimskega objekta v smeri SZ-JV in je tako potekal vzporedno s smerjo Drave. Ta osrednji temelj je najmočnejši oziroma najširši v severozahodnem delu, in sicer do širine 1,40 m. Na tem delu je po temelju potekal kanal, katerega dno je bilo iz tegul, pokončne stene kanala pa so bile zidane iz opeke in vezane

Sl. 5: Ptuj, Vičava 1975 — temelja zidov najmlajše gradbene faze v severovzhodnem in jugovzhodnem profilu izkopa.

Abb. 5: Ptuj, Vičava 1975 — zwei Mauerfundamente der jüngsten Bauphase im nordöstlichen und im südöstlichen Grabungsprofil.

z apneno malto. Na dnu kanala smo v muljasti ter z zemljo pomešani usedlini sivorjave barve našli le ob robu fragmentiran sigillatni krožnik z ornamentom vitic in grozdja na robu ter več fragmentov dobro izdelane rdeče in rjavo žgane rimske keramike. V usedlini smo našli tudi manjše kose ometa in estriha. Druga polovica tega osrednjega temelja proti jugovzhodu pa je bila ožja, širine od 0,75 m do 1 m. Na ta osrednji temelj izkopane dolžine 18 m so se pravokotno navezovali ožji temelji zidov, ki so omejevali šest zaključenih prostorov (prostorii II, III, IV, V, VI in VII), tri nezaključene prostore (prostorii I, IX in X), prostora VIII in XI pa sta bila že oddaljena proti zahodu in robu leve dravske terase na Vičavi (sl. 2). Ti temelji zidov so bili slabši in ožji, širine od 60 cm do 70 cm, in dajo slutiti na temelje vmesnih sten rimskega objekta.

Vsi ti temelji so bili zidani iz neobdelanih rumenih peščecev in rečnih oblic, vse pa je bilo povezano z apneno malto. Ohranjeni so bili le do višine 30 cm. Temelji vmesnih sten so bili široki povprečno do 60 cm.

V vseh prostorih je bilo na dnu precej žganine, ki pa je bila precej zgoščena v prostorih II, III in V. V dveh prostorih pa smo dobili tudi do 10 cm debel

estrih iz apnene malte, pomešane z drobnim peskom in zdrobljeno opeko. Estrih je bil položen na z apneno malto povezano eno vrsto rečnih oblic. Ob prebijanju vzhodnega temelja v prostoru VI smo pod estrihom v severovzhodnem vogalu prostora X našli naleteli na stebriček iz štirih kvadratnih opek (30×30 cm), kar da nedvomno misliti na poškodovan hipokavst pod estrihom prostora X.

Vmesni temelji sten med prostori I, II, III in VII so bili le delno ohranjeni, vendar je bila še vidna peskovita podlaga teh temeljev (sl. 6).

Sl. 6: Ptuj, Vičava 1975 — slabo ohranjene vmesne stene vzhodnih prostorov rimskega objekta s sledovi gramozne podlage.

Abb. 6: Ptuj, Vičava 1975 — schlecht erhaltene Zwischenmauern der Osträume des römischen Objekts mit Spuren der Schotterunterlage.

Sl. 7: Ptuj, Vičava 1975, pogled na severovzhodni del izkopa z ohranjenimi temelji rimskega objekta.

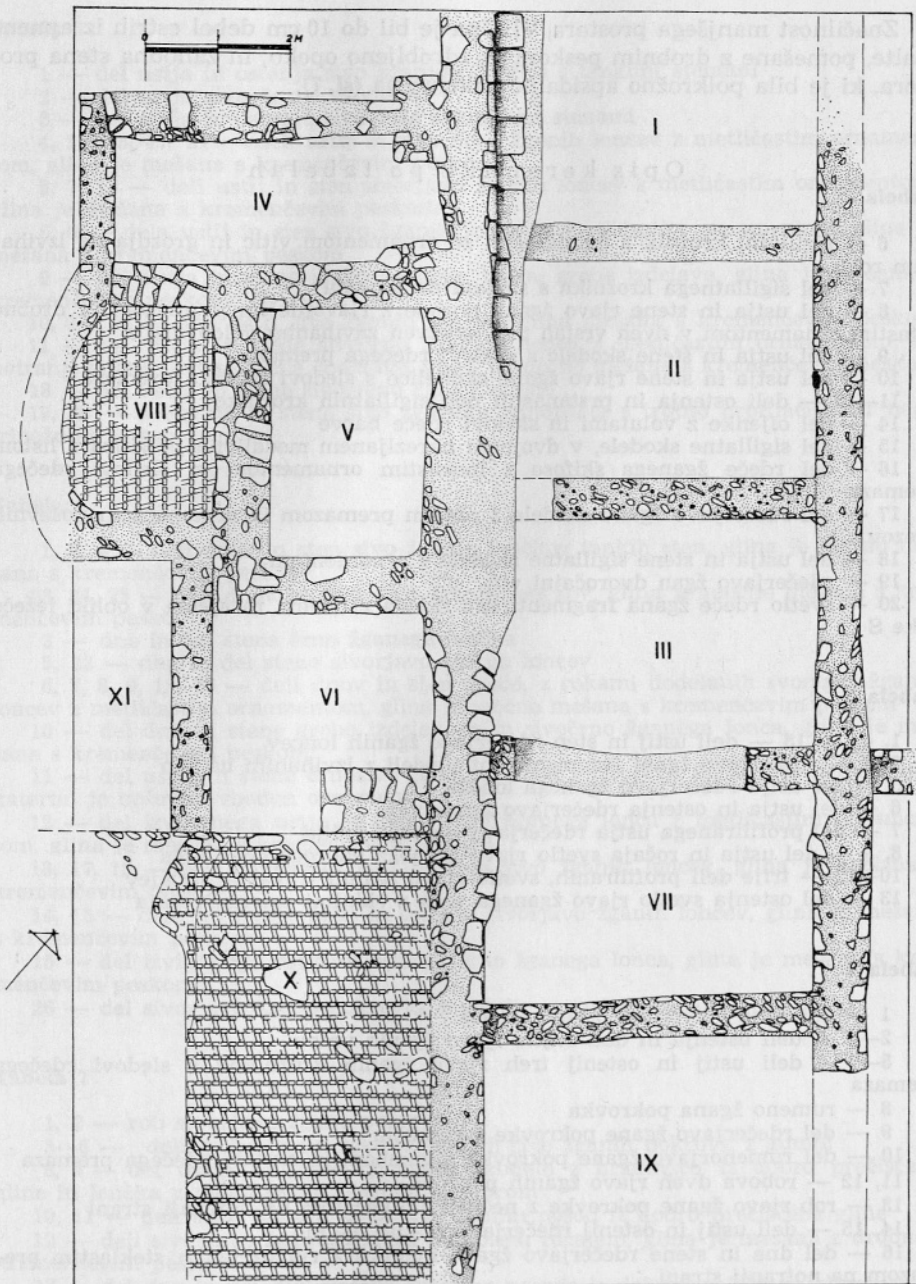
Abb. 7: Ptuj, Vičava 1975 — Blick auf den nordöstlichen Teil der Ausgrabungsfläche mit den erhaltenen Fundamenten des römischen Objekts.

V zasipni plasti vseh prostorov smo našli precej fragmentov ustij in dnov različne rimske keramike, pa tudi fragmentov grobo izdelanih črno in sivo žganih loncev z metličastim ornamentom. V prostoru V smo našli le malo poškodovan rumenorjavo žgan dvoročajni vrč. Posebnost prostora III pa je bila koščena piščalka (**T. 1:** 2) in trije deli živalskih (jelenjih) rogov s sledovi obdelave z ostrim predmetov (**T. 1:** 1, 3, 4). Za obdelavo kosti so verjetno služila železna dletca (**T. 1:** 5—8) in brusni kamen (**T. 1:** 13). Ostale drobne najdbe v prostorih rimskega objekta so bili fragmenti stekleničk in čaš (**T. 2:** 1—5), kosi rdeče in svetlo rumeno obarvanega ometa, železni žblji (**T. 1:** 9—12), profiliran marmorni odlomek (**T. 7:** 7) in v zasipni plasti fragmenti prazgodovinskih posod (**T. 7:** 8—13).

V prostoru IV smo ob osrednjem temelju našli v globini 2,50 m bronast rimski novc:

av CONSTANTINVS AVG

rv PROVIDENTIAE AVG C SMANTA.

Sl. 8: Ptuj, Vičava 1975 — tloris izkopanega dela stavbe.

Abb. 8: Ptuj, Vičava 1975 — Grundriß des freigelegten Gebäudeteils.

Značilnost manjšega prostora VIII pa je bil do 10 cm debel estrih iz apnene malte, pomešane z drobnim peskom in zdrobljeno opeko, in zahodna stena prostora, ki je bila polkrožno apsidalno zaključena (sl. 7).

Opis keramike po tabelah

Tabela 2

- 6 — sigillatni krožnik z menjajočim se ornamentom vitic in grozdja na izvihanem robu
- 7 — del sigillatnega krožnika s sledovi ornamenta
- 8 — del ustja in stene rjavo žgane posode z rjavordečim premazom in drobnobrtastim ornamentom v dveh vrstah pod navzven zavihanim delom ustja
- 9 — del ustja in stene skodele s sledovi rdečega premaza
- 10 — del ustja in stene rjavo žgane skodelice s sledovi rdečega premaza
- 11—13 — deli ostenja in prstanastih nog sigillatnih krožnikov
- 14 — del oljenke z volutami in sledovi rdeče barve
- 15 — del sigillatne skodele, v dvojnem narezljanem medaljonu je vitica z listom
- 16 — del rdeče žganega skifosa z luskastim ornamentom in sledovi rdečega premaza
- 17 — del rdečerjavo žgane skodele z rdečim premazom in ornamentom poševnih vrezov
- 18 — del ustja in stene sigillatne skodele z ornamentom
- 19 — rdečerjavo žgan dvoročajni vrč
- 20 — svetlo rdeče žgana fragmentirana skleda z dvema ročajema v obliki ležeče črke S

Tabela 3

- 1, 4, 14, 15 — deli ustij in sten rdečerjavo žganih loncev
- 2, 3 — rdečerjavo žgani fragmentirani skodeli z izvihanim ustjem
- 5 — del ustja rdečerjavo žganega lončka
- 6 — del ustja in ostenja rdečerjavo žgane vaze
- 7 — del profiliranega ustja rdečerjavo žganega vrčka
- 8, 9 — del ustja in ročaja svetlo rjavo žganega enoročajnega vrča
- 10—12 — trije deli profiliranih, svetlo rjavo žganih trakastih ročajev
- 13 — del ostenja svetlo rjavo žganega vrča z vidnimi ostanki ročaja

Tabela 4

- 1 — del ustja rjavordeče žgane sklede
- 2—4 — deli ostenja in dna svetlo rjavo žganih vrčev
- 5—7 — deli ustij in ostenij treh rjavo žganih krožnikov s sledovi rdečega premaza
- 8 — rumeno žgana pokrovka
- 9 — del rdečerjavo žgane pokrovke z gumbom
- 10 — del rumenorjavo žgane pokrovke z gumbom in sledovi rdečega premaza
- 11, 12 — robova dveh rjavo žganih pokrovk
- 13 — rob rjavo žgane pokrovke z nečitljivim pečatom na notranji strani
- 14, 15 — deli ustij in ostenij rdečerjavo žganih melnic
- 16 — del dna in stene rdečerjavo žgane melnice z rjavozelenim steklastim premazom na notranji strani
- 17, 18 — prstanasta dna dveh rjavo žganih skodel s sledovi rdečega premaza
- 19 — del dna in stene rjavo žganega vrčka
- 20 — del dna in stene sivorjavo žganega vrčka, na notranji in zunanji strani so sledovi sivega premaza

Tabela 5

- 1 — del ustja in ostenja sivo žganega lončka s tankimi stenami
- 2 — del ustja sivo žgane skodelice
- 3 — del ustja in ostenja sive čaše s tanjšimi stenami
- 4, 12, 15, 17, 21 — deli ustij in sten črno žganih loncev z metličastim ornamentom, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 5, 7, 13 — deli ustij in sten sivorjavo žganih loncev z metličastim ornamentom, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 6, 8 — dela ustij in sten sivo žganih loncev z metličastim ornamentom, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 9 — del ustja in stene rjavo žganega lonca, grobe izdelave, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 10, 14, 16 — deli ustij sivo žganih loncev, glina mešana s kremenčevim peskom
- 11 — del ustja in stene sivočrno žganega lonca z metličastim ornamentom, na notranji strani sledovi ročne dodelave, glina je močno mešana s kremenčevim peskom
- 18 — del ustja in stene sivorjavo žgane sklede
- 19, 20 — del ustja in stene sivo žganega trinožnika s trojno profilacijo ter noga trinožnika istega žganja

Tabela 6

- 1, 2, 4 — deli dnov in sten sivo žganih lončkov tankih sten, glina je močno mešana s kremenčevim peskom
- 23, 24, 25 — deli dnov in sten sivo žganih lončkov, glina je močno mešana s kremenčevim peskom
- 3 — dno in del stene črno žganega lončka
- 5, 22 — dna in del stene sivorjavo žganih loncev
- 6, 7, 8, 9, 19, 20 — deli dnov in sten grobo, z rokami dodelanih sivorjavo žganih loncev z metličastim ornamentom, glina je močno mešana s kremenčevim peskom
- 10 — del dna in stene grobo izdelanega in sivočrno žganega lonca, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 11 — del ustja in stene črnosivo žgane skodele z navzven izvihanim ustjem, pod katerim je poševno vboden ornament
- 12 — del izvihanega ustja in stene črno žganega lonca z metličastim ornamentom, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 13, 17, 18 — deli izvihanih ustij in sten sivo žganih loncev, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 14, 15 — dela izvihanih ustij in ostenja sivorjavo žganih loncev, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 16 — del izvihanega ustja in ostenja črno žganega lonca, glina je mešana s kremenčevim peskom
- 26 — del sivorjavo žgane pokrovke z gumbom, grobe izdelave

Tabela 7

- 1, 2 — rob sivorjavo žgane pokrovke
- 3—6 — deli grobo in na roko dodelanih sivo žganih pokrovk z gumbi
- 8, 9 — del ustja in stene rjavosive skodele z bradavico iz dobro prečiščene gline in lončka z vodoravnim plastičnim rebrom
- 10, 11 — deli ustij in sten dveh sivo žganih posod iz dobro prečiščene gline
- 12 — deli sivorjavo žganega lonca s širokim ročajem, glina je mešana z drobnim kremenčevim peskom
- 13 — del dna in ostenja glajene sivočrne posode iz dobro prečiščene gline

Najdbe v prostorih rimskega objekta govorijo za to, da je le-ta poleg osnovne stanovanjske namembnosti služil tudi za obrtniške dejavnosti, kamor lahko

postavimo izdelovanje koščenih piščalk in drugo obdelavo živalskih rogov. Žganinski ostanki, raztreseni po vsem objektu, pa zgovorno pričajo o tem, da je bilo življenje v objektu v določenem trenutku nasilno prekinjeno s požarom.

Ob pregledu keramike, njene izdelave in oblik, je takoj razvidno, da v prostorih rimskega objekta le-te ni bilo v velikih množinah, kot je to praviloma ob večini do sedaj izkopanih rimskih gradbenih ostalin v Poetoviu, in da na tem mestu prevladuje groba, z rokami še dodelana črna in sivo žgana domača keramika z metličastim ornamentom.

Kronološko tipični fragmenti keramike (T. 2: 6, 7, 10, 11) so izraziti primerki poznopadske sigillate iz klavdijskega in flavijskega časa, dni sigillatnih posod s prstenasto nogo (T. 2: 12, 13) pa kažeta še na malo starejša izdelka, nastala lahko že pred letom 50.³⁴ Prav tako sodi v zgodnja leta 1. stoletja tudi fragment skifosa z luskastim ornamentom (T. 2: 16), tipa Surus-Sarius.³⁵ Obe reliefni sigillati (T. 2: 15, 18) že sodita v kasnejše rheinzabernsko obdobje, torej v pomarkomanski čas oz. v konec 2. in začetek 3. stoletja.

Volutno oljenko s širokim noskom (Ivanyi tip I., Loeschcke tip I.) lahko postavimo v konec 1. ali prva leta 2. stoletja.³⁶ Prav tako bi v predmarkomanski čas sodila še siva časa s tankimi stenami (T. 5: 3; T. 6: 4) in dna krožnikov s prstenasto nogo (T. 4: 17, 18). Nizki krožniki z rahlo ukrivljeno steno in ravnim dnom (T. 4: 5, 6, 7) pa so po svoji oblikovni izraznosti že pomarkomanski material.³⁷

Sklede s T. 2: 9, 20 in T. 4: 18 so blizu italjskim tipom in se od njih tako kot vrči na T. 3: 7, 9 se niso preveč oddaljile, kar kronološko pomeni 2. stoletje. V ta čas lahko postavimo tudi ustja loncev, skled in vrčev (T. 3: 6, 8; T. 5: 18; T. 6: 18) z izrazitim nagnjenjem k obdonavskemu vodoravnemu ustju.³⁸

Zelo veliko je fragmentov grobo izdelanih, domačih loncev³⁹ z metličastim ornamentom, katerih glina je mešana z grobim kremenčevim peskom in ki so v večini primerov še ročno dodelani. Nekaj zgodnejših primerov sodi še v 1. stoletje (T. 5: 6, 9, 21; T. 6: 13, 19, 20), nekaj je pa tudi kasnejših (T. 5: 12, 13, 17; T. 6: 12). Med najmlajše primerke keramike bi moglo soditi navzven zavihano ustje na T. 6: 14, čeprav to na Ptuju ni prav nič nujnega, in profil na T. 6: 11, ker se tipološko že zelo oddaljuje od sredozemskih vzorov.⁴⁰

V zasipni plasti so bili tudi fragmenti prazgodovinskih posod (T. 7: 8—13), ki po izdelavi, ornamentu in obliki sodijo v čas KŽG in so bili na ta prostor v sekundarno lego preneseni z zemeljskim materialom ali erozijskim delovanjem iz bližnje okolice.

¹ S problemom se ukvarjava vsak na svojem delovnem področju pri izpopolnitvi strokovnih osnov za varstvene akte, pri obdelavi zavarovalnih izkopavanj iz let 1963 in 1975, pa tudi pri večletnem sodelovanju ob nalogi Mestna topografija pri IZA in v okviru naloge Osnove za spomeniško valorizacijo arheoloških območij pri FF Univerze Edvarda Kardelja.

² Sestavek sva pripravila 1983, ko mineva 90 let od ustanovitve Muzejskega društva v Ptuju, društva, ki je tudi zelo

skrbelo za raziskovanje sledov rimske Poetovione. Sicer pa o raziskovanju Poetovione prinašajo bibliografije: F. Baš, *Časopis za zgodovino in narodopisje* (dalje ČZN) 28 (1933) 242 ss; I. Curk-M. Jevremov, v: *Poetovio-Ptuj, zbornik razprav ob 1900-letnici* (1969) 10 ss; J. Emeršič, *Bibliografija Ptuja*, Ptuj 1985.

³ F. Baš, ČZN 28 (1933) 83 ss; I. Mikl-Curk, ČZN 50 NV 15 (1979) 40.

⁴ B. Saria, 16. *Ber. d. Röm. germ. Komm.* (1925—26) 115; id. v: Hoffiller-

Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien* 1 (1938) 122—158, posebej št. 340.

⁵ W. Schmid, *ČZN* 30 (1935) 129 ss; B. Saria v: Klemenc-Saria, *Archäol. Karte v. Jugosl., Blatt Ptuj* (1936) 56; M. Abramić, *Poetovio* (1925) 8—36.

⁶ A. Mócsy, *Acta archaeol. acad. hung.* 3 (1953) 179 ss.

⁷ J. Korošec, *Slovansko svetišče na Ptujskem gradu*, Dela 1. razr. SAZU 6 (1948); id., *Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu*, Dela 1. razr. SAZU 1 (1950); id., *Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu*, Dela 1. razr. SAZU 6 (1951); id., *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 2 (1963—64), P. Korošec, *Zgodnj srednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov*, Dela 1. razr. SAZU 22 (1979), 2. zv., 259, 263, 306; J. Klemenc, *Ptujski grad v kasni antiki*, Dela 1. razr. SAZU 4 (1950); P. Korošec, *Ptujski zbornik* (1975) 119 ss.

⁸ S. Pahič, *Arh. vestnik* 15—16 (1964 do 1965) 283 ss; B. Saria, *Blatt Ptuj*, 30.

⁹ Slika 1: 18; glej opomba 7, nadalje J. Curk, *ČZN NV* 10 (1974) 244 ss; I. Stopar, *Gradovi in graščine na Slov. Štajerskem* (1982) 379 ss; I. Tušek, *Arh. vestnik* 32 (1981) 13, P. Korošec, ib. 25.

¹⁰ Slika 1: 20; I. Mikl, *Arh. vestnik* 11 do 12 (1960—61) 163 s; B. Saria, *ČZN NV* 10 (1974) 219 ss; rokopisno gradivo v Zgodovinskem arhivu Ptuj.

¹¹ Slika 1: 5, 8, 16, 17, 19; I. Mikl, o. c., 165; priloga I in II.

¹² Slika 1: 3, 9, 10; I. Mikl, o. c., 165; A. Jalen, *Arh. vestnik* 1 (1950) 177 ss.

¹³ Slika 1: 1, 2, 13; R. Bratanič, *Arh. vestnik* 5 (1954) 361 ss; P. Korošec, *Slovanske najdbe zgodnjega srednjega veka na Panorami v Ptujju*, v: *Arheološka poročila SAZU* (1950) 73 ss; eadem, *Dela* 1. razr. SAZU 22/2, 56, št. 156.

¹⁴ Zlasti rokopisni dnevnik F. Ferka v arhivu Dež. muzeja Joanneum v Gradcu

¹⁵ B. Saria, *Blatt Ptuj*, 38, 39.

¹⁶ I. Tušek, *Varstvo spomenikov* 24 (1982) poročila 175.

¹⁷ B. Saria, *Blatt Ptuj*, 32.

¹⁸ B. Saria, *Blatt Ptuj*, Detailplan; M. Abramić, *Jahresh. d. oest. archäol. Inst.* 14 (1917) Beiblatt.

¹⁹ B. Saria, *Blatt Ptuj*, 33; I. Mikl, *Arh. vestnik* 11—12, 165; risbe in rokopisni dnevnik v Zgodovinskem arhivu Ptuj in v arhivu Pokr. muzeja Ptuj.

²⁰ B. Grafenauer, *Zgod. časopis* 24 (1970) 157 ss.

²¹ B. Saria, *ČZN* 28 (1933) 119 ss; id., *Blatt Ptuj*, 38.

²² B. Saria, *Blatt Ptuj*, 33; dokumentacija K. Tragaua v Zgodovinskem arhivu Ptuj, MD 6.

²³ B. Saria, *Blatt Ptuj*, 36; Štajerski deželni arhiv v Gradcu hrani med Ferko zapisano Nachlass Ferk Skrabarjevo pismo iz l. 1908, kjer ta poroča, da ni sledov teatra, temveč so le veliki klesanci.

²⁴ B. Saria, *ČZN NV* 10 (1974) 219 ss.

²⁵ I. Mikl, *Arh. vestnik* 11—12, 163.

²⁶ Ib.; gl. tudi opomba 17.

²⁷ B. Saria, *Starinar*, 3. 1., 1 (1922) 193 ss; id., *Blatt Ptuj*, 37.

²⁸ I. Mikl Curk, *Arh. vestnik* 29 (1978) 408; Skrabarjeva terenska risba grobne skrinje v Zgodovinskem arhivu Ptuj, MD 6; terenske ugotovitve 1984.

²⁹ J. Klemenc, *Ptujski grad v kasni antiki*; I. Mikl, *Arh. vestnik* 11—12, 163—stratigrafija.

³⁰ Glej opomba 19; Obrambno lice obzidja z jarkom je bilo obrnjeno proti sedanjemu, srednjeveškemu mestu — to objekt datira v antično obdobje. Prerez, ki smo ga zabeležili l. 1958 — I. Mikl, *Arh. vestnik* 11—12, 163 —, pa spet izrazilo kaže, da je bil jarek ali postančen ali poznoantičen. Vse to zoži datacijo na nekaj poznoantičnih desetletij, kajti v zgodnjem srednjem veku to obzidje prav kmalu, to je v času, ko ima mesto tudi svoj zgornji del ob sedanji Prešernovi ulici, sodeč po pisnem viru, izgubi sleherni strateški pomen.

³¹ J. Klemenc, *Ptujski grad v kasni antiki*; trdnjavica na Panorami je zgolj omenjena pri P. Korošec, v: *Arheološka poročila SAZU* (1950), v podrobnostih pa še ni objavljena. Na Vičavi so l. 1974 — B. Jevremov, *Varstvo spomenikov* 21 (1977) poročila, 251 — z jarkom razkrili tudi vogal? ali stranico objekta manjših dimenzij z globokimi temelji iz velikih, do 0,8 m dolgih klesancev, zidave, ki jo je videti tudi pri mostu v Rabelčji vasi — *Varstvo spomenikov* 21 poročila, 249 (B. Jevremov), a tudi na romanskih zidovih proštjske cerkve. Te primerjave so nastale seveda samo na osnovi najin terenskih opažanj in niso potrjene tudi z ustreznim arheološkim materialom.

³² B. Saria, *Blatt Ptuj*, 31; najdbe v strugi tudi pozneje, npr. I. Mikl, *Arh. vestnik* 11—12, 163.

³³ O tem staroslovanski grobovi, P. Korošec, *Zgodnj srednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov*, Dela 1. razr. SAZU 22/2, 56, št. 156.

³⁴ I. Mikl-Curk, *Arh. vestnik* 30 (1979) 339 ss.

³⁵ G. Riccioni, *Faenza*, 66 (1980) 61.

³⁶ S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa*, Zürich 1919; D. Iványi, *Die pannonischen Lampen*, Diss. Pann. II/2, 1935.

³⁷ O. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Pa-*

nonije, Diss. et monogr. 24 Beograd 1981, 85 ss.

³⁸ I. Mikl-Curk, *Novo iz Formina*, *Arh. vestnik* 27, (1976) 151.

³⁹ I. Mikl-Curk, *Zapažanja o temni rimski kuhinjski lončeni posodi v Sloveniji*, *Arh. vestnik* 24, (1973) 883 s.

⁴⁰ I. Mikl-Curk, *Arh. vestnik* 30 (1979) 378.

ÜBER DAS ZENTRUM VON POETOVIO

Zusammenfassung

Der Artikel faßt zunächst eine Reihe von Tatsachen zusammen, die über den Raum zwischen der Drava, dem Burghügel und dem Panorama schon durch die bisherigen Forschungen festgestellt werden konnten. Daran knüpft er die Hypothese, wie die Entwicklung und das Bild dieses Zentrums des römischen Poetovio zu deuten wären. In den Beilagen stellt der Artikel in Einzelheiten zwei Schutzgrabungen vor, und zwar auf der Vičava in den Jahren 1963 und 1975. Die Ergebnisse dieser Ausgrabungsaktionen sind für die Interpretation von großer Bedeutung.

Auf Grund all dieser Tatsachen können folgende Schlüsse zusammengefaßt werden:

Die Raumverhältnisse, die Nähe der Brücke, epigraphische Quellen und die lange Kontinuität der strategischen und kultischen Rolle des Burghügels untermauern unsere Überzeugung, daß wir in Gemeinschaft mit Mocsy, Bratanič und Saria als wahres administratives Zentrum von Poetovio den Raum am jetzigen Museum — dem alten Dominikanerkloster — und unterhalb davon betrachten müssen. Die archäologischen Angaben sind heute auch für die Rekonstruktion der baulichen Gestalt und der römischen Geschichte dieses Zentrums zu verwenden und zwar etwa wie folgt:

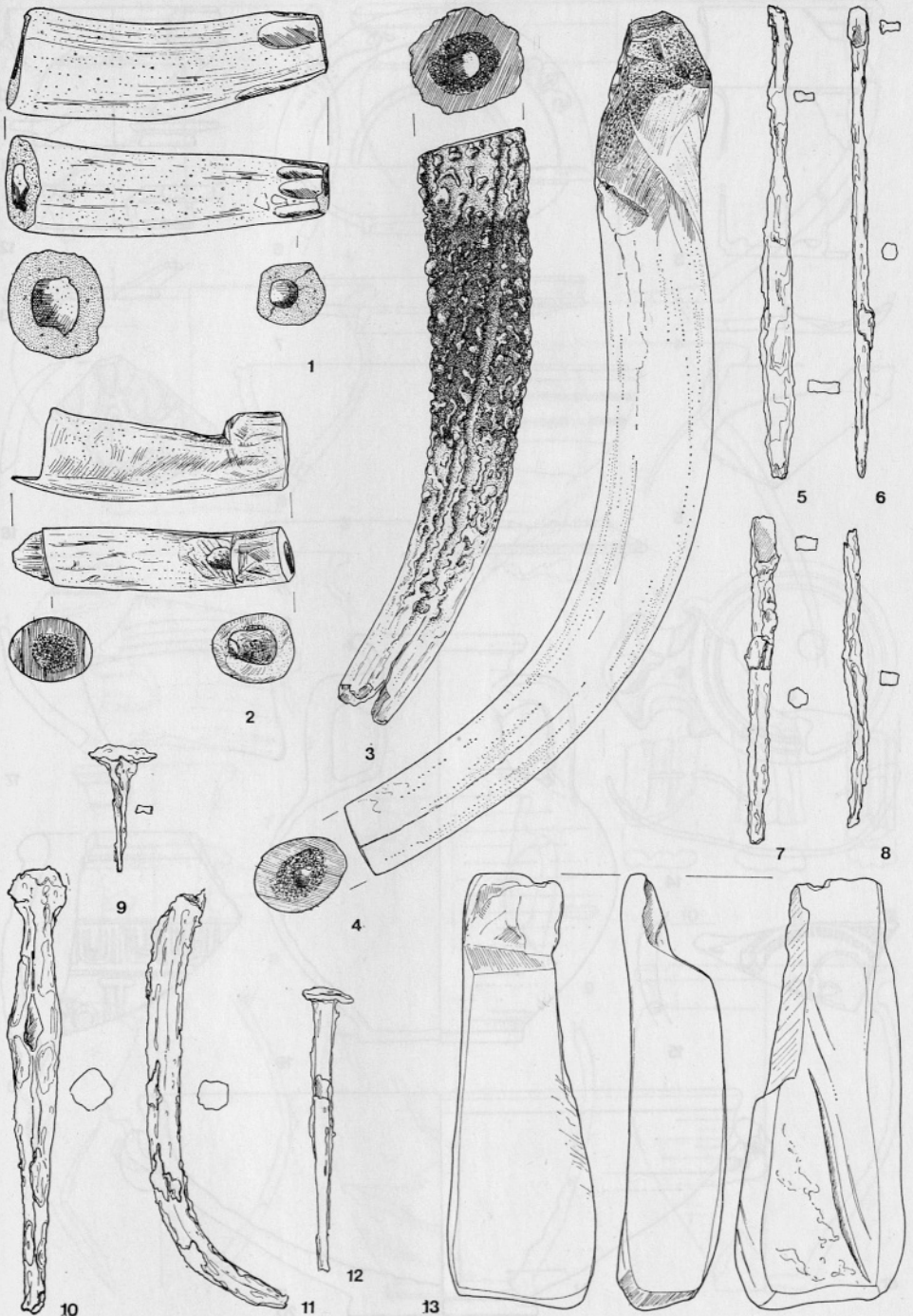
Am Fuße der vorgeschichtlichen Akropolis (**Abb. 1: 18**) wurden von den Römern an der Stelle, wo die Konglomeratschwelle der Oberfläche am nächsten ist und deshalb die Tiefe (und vermutlich auch der Raum) des Flußbettes am stetigsten und ohne ausgeprägte Wirbel und Kolke ist, wahrscheinlich im Raum einer uralten Furt, recht bald, anlässlich der ersten umfassenderen baulichen Eingriffe im mittleren Dravagebiet, eine Brücke erbaut (**Abb. 1: 21, 22**). Trotz des Militärlagers in der Nähe des Südendes der Brücke lebte das alte Zentrum im Norden weiter und paßte sich allmählich den römischen Ansprüchen für ein ausgebautes Stadtzentrum an. Die alten Gottheiten machten im Laufe der mehr oder weniger dramatischen Vorgänge der kapitolinischen Dreieinigkeitsplatz, indem sie zweifellos vieles von ihrer Bedeutung und ihrem Inhalt, wie auch von ihren Feiern auf die neuen Namen Juppiter, Juno und Minerva übertrugen. Das Forum (**Abb. 1 — Forum**) betätigte sich infolge der Neuankommlinge und des weit ausgreifenden Verkehrs jetzt regsamer als je zuvor. Es fungierte in der Nähe der Brücke an einer Stelle, die der lokale, Rom ergebene Machthaber gut im Auge behalten konnte, so wie bereits Generationen zuvor der lokale Fürst. Graduell ließen die lokalen und die neu hinzugekommenen Magnaten diesen Marktplatz in Stein ausbauen und fügten noch eine curia sowie andere Amtsgebäude hinzu. Im Jahr 103 ließ Kaiser Trajan für die Ansiedlung zugleich mit der Veränderung ihres rechtlichen Status (*colonia*) ein öffentliches Gebäude errichten, und zwar im Raum (**Abb. 1: 5**, Thermen) der früheren Werkstätten und Wohnungen auf der höheren Terrasse über der Brücke und dem Forum. Diese Gabe dürfte etwas gewesen sein, das die Stadt früher nicht besaß, deshalb vertreten wir zwei die Ansicht, daß dies die Thermen waren. Auf den ersten Böschungen über dem Forum erhoben sich damals ohne Zweifel auch schon unterschiedliche Heiligtümer. Auch

auf beiden ausgeprägteren Anhöhen, auf dem Burghügel und auf dem Panorama, waren sicher gleichfalls solche oder andersartige Heiligtümer. Dies gilt noch besonders für den Burghügel, er ist ja mit dem Raum an der vermutlichen Brücke noch enger verbunden und sein Scheitel war zweifellos ein uralter heiliger Raum. Durch die Einschnitte in der Terrassenböschung, auf der sich gegenwärtig die Prešerengasse, das Museum und die Vičava befinden, führten Quergassen und Treppen²¹ auf die untere, die »Forum«-terrasse. Außer im archäologisch nachgewiesenen Durchgang im Museumspark (**Abb. 1: 17**) war ein solcher sicher auch in der Terraindepression hinter dem jetzigen Museumsgebäude (**Abb. 1: 14**) und am Vičavaweg. Interessant ist, daß sich zwischen allen drei Terrainmöglichkeiten für einen Durchgang stets etwa 80 oder 100 m erstrecken. Zum Komplex der Trajan-Thermen führte von Südosten eine Gasse mit Kanalisation und mehreren Portikus (**Abb. 1: 8**); die Nordwestfassade (**Abb. 1: 4**) vermutlich desselben Komplexes war baulich aufgliedert.²²

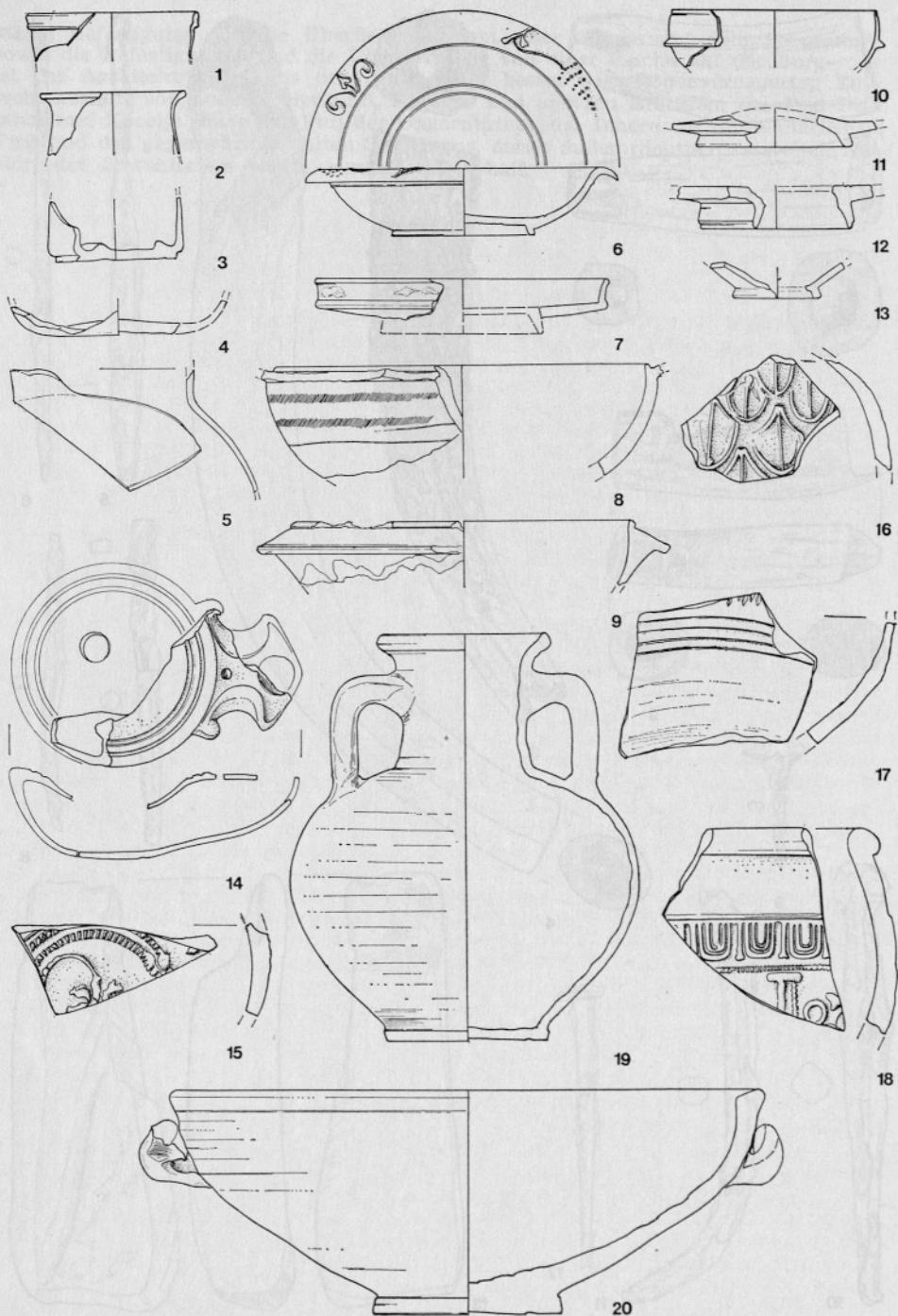
Noch weiter nordostwärts begannen Reihen von Wohngebäuden, obwohl wahrscheinlich auch zwischen diesen irgendein kleineres öffentliches Objekt stand, die Geschäftsräume waren aber ohnehin nach allgemeinem Brauch Teile der Wohninseln. Vor allem öffentliche Gebäude lehnten sich auch an den Fuß der Süd- und der Südostböschung des Panoramas, dort (**Abb. 1: 9**), wo die Archäologen erfolglos das Stadttheater²³ gesucht hatten, und wo im 3. Jahrhundert (**Abb. 1: 12**) zur Zeit der Konsuln Arrianus und Papo ein epigraphisch bezeugtes, ansonsten unbekanntes Gebäude errichtet wurde, für das Saria²⁴ auf Grund von Analogien die Meinung vertritt, daß es eine gedeckte Markthalle — *locus fornicatus* war. Die Bauten im Hintergrund wurden in bestimmten Zeitabschnitten qualitativ auf Fundamenten aus Bruchstein erbaut (was in Poetovio bei weitem nicht die Regel ist!), mit bemalten Wänden und ornamentiertem Pflaster, nach dem 3. Jahrhundert dagegen immer häufiger aus Ziegeln auf Fundamenten aus kunstreichen, aus Flußgerölle oder Ziegelfragmenten zusammengesetzten Schichten. Die Umbauten, Abtragungen und Nivelierungen waren recht umfangreich, die Stadt erlebte ihre glücklichen Zeitabschnitte und tragische Zeiten, doch lassen sich hier keine archäologischen Beweise für eine ausgeprägte Veränderung des Grundriß- und des Parzellennetzes vor dem Ende des 4. Jahrhunderts anführen. Hingegen ist die Situation am südlichen Flußufer merklich anders. Beim Punkt 9 und 17 auf unserer Abbildung 1 erhoben sich Wohngebäude sicher auch am Fuße der Panorama-Böschung und am Westbeginn der jetzigen Prešerengasse ebenfalls noch zumindest im frühen 3. Jahrhundert.²⁵ An die Flanke der älteren Heiligtümer (**Abb. 1: 16**) und sogar zwischen ihre Gemäuer preßte sich im 3. Jahrhundert ein Mithrasheiligtum, vielleicht das größte von allen,²⁶ und zwar jenes, das in der Diokletianszeit dux Iustinianus reparieren ließ. Auf der Panorama-Böschung stand neben den Wohngebäuden das kleine Heiligtum der »thrakischen Reiter« mit mehr oder weniger öffentlicher Funktion²⁷ sowie das *caldarium* der Thermen, nach Sarias Annahme in einem Privathaus (**Abb. 1: 2**). Der *cardo* dieses Stadtteils war vermutlich durchweg mit Hinsicht auf das alte Dravabett und die Schichtenlinien der Panorama-Böschung längs der Drava orientiert, deklinierte demnach um 30° von der Richtung N — S westwärts. Die Gebäude waren im hier erörterten Stadtteil wohl so dauerhaft erbaut, daß weder ein Grund noch die Möglichkeit für eine neue Parzellierung bestanden, wie wir sie in den archäologischen Spuren in den Südvierteln der Stadt erschlossen haben. In der Nähe der öffentlichen Objekte des Zentrums, doch nicht dazwischen, auf einer wohl auf diese oder eine andere Weise freigemachten Parzelle und in der Höhe, nahe des Panorama-Gipfels fand, verlässlichen archäologischen Angaben²⁸ zufolge, im 4. Jahrhundert die altchristliche Stadtkirche ihren Platz.

Wahrscheinlich erst nach den Hunneneinfällen²⁹ begannen sich die Gebäude, zumindest die neu erbauten, auch im Stadtzentrum selbst mehr und mehr in der vom Burghügel diktierten Richtung zu orientieren, also ganz nach den Himmelsrichtungen. Damals wurde höchstwahrscheinlich außer dem Burghügel auch die Forumsterrasse befestigt, und zwar mittels einer Ummauerung (**Abb. 1: 19**) und eines Grabens,³⁰ doch wohl auch mittels kleiner Befestigungen oder mit Türmchen.³¹ Die Brücke, die Forumstrümer usw., die erst später dem Fluß zur Beute fielen,³² das ausgeprägtere Gemäuer auf dem Böschung, auf der heute das Museum steht, die

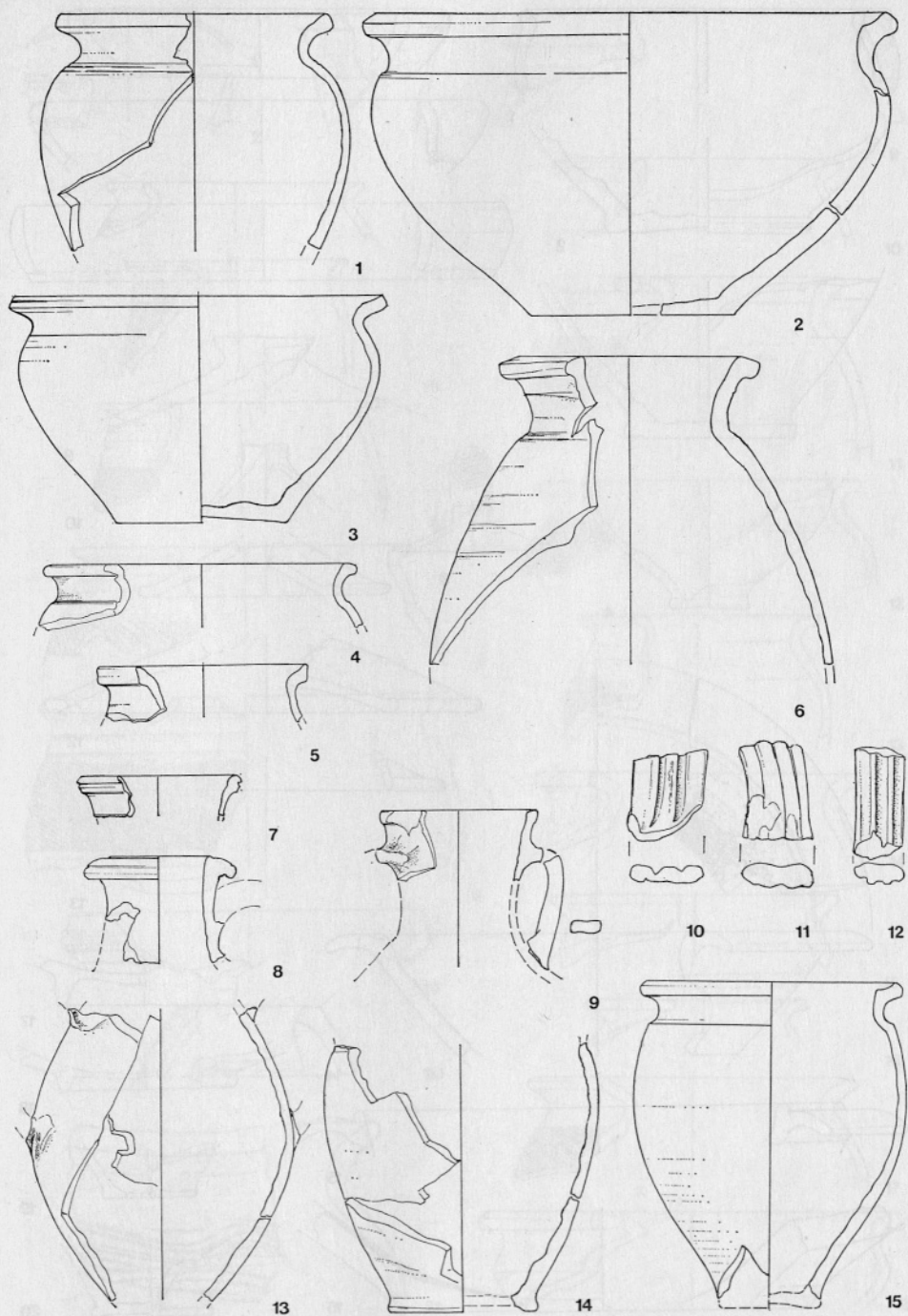
kleine Befestigung und die Überlieferung von einer Kirche auf dem Panorama³³ sowie die Befestigungen und die Überlieferung von einer Kirche auf der Burg- das ist das Architekturerbe, das der neuen, oder besser gesagt, der erneuerten Einwohnerchaft von anderer Herkunft, Sprache und anderen Bräuchen das Ptuj Pri- binas und Kocelj's sowie das Ptuj der Ungarnkriege, das Innere des mittelalterlichen Ptuj und des gegenwärtigen alten Stadtkerns, dieses außerordentlich reizvollen Ne- stors der slowenischen Städte, auszugestalten half.

T. 1: Ptuj, Vičava 1975, najdbe, vse 1 : 1.
 Taf. 1: Ptuj, Vičava 1975, Funde, alle 1 : 1.

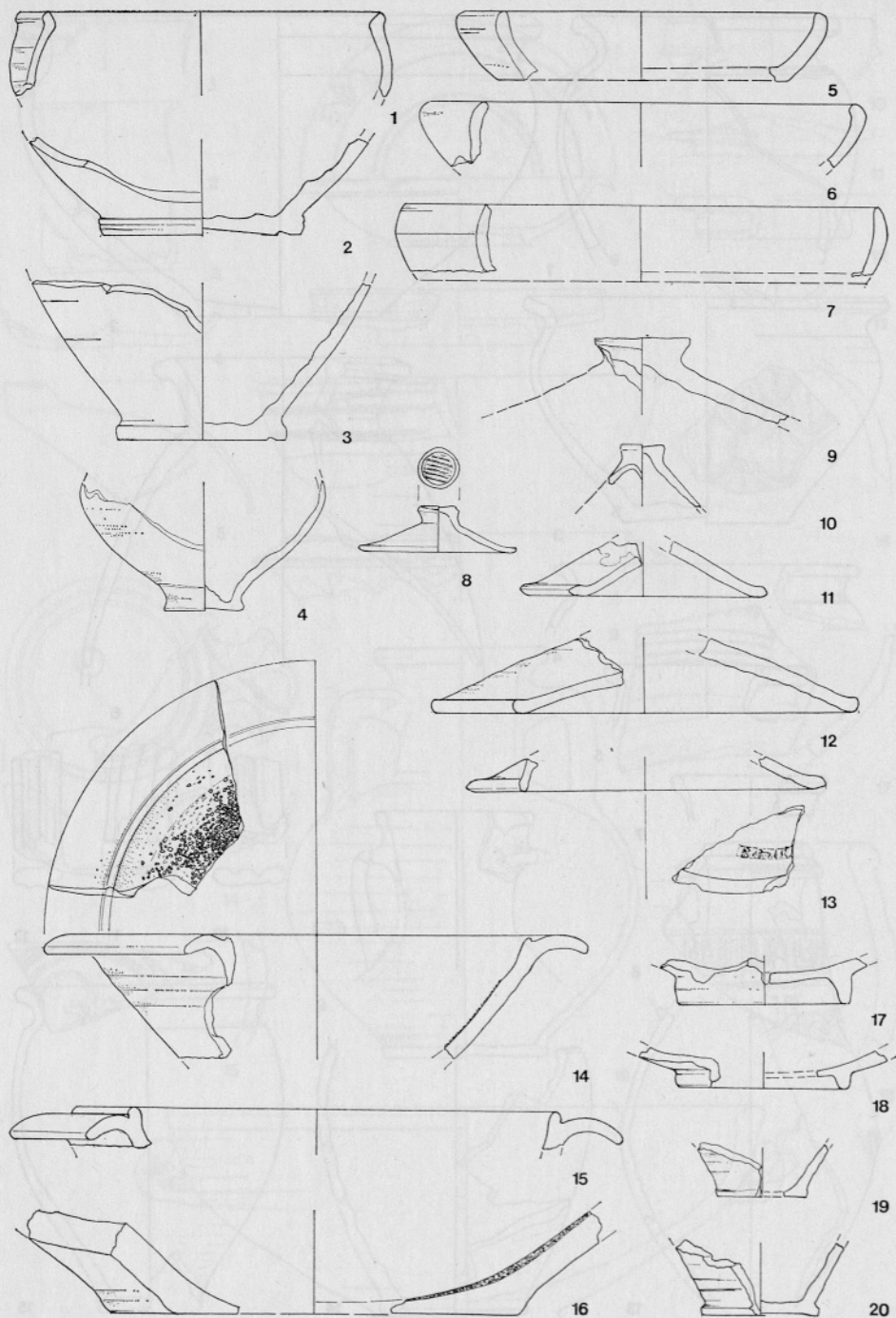

T. 2: Ptuj, Vičava 1975, najdbe, 14—18 1 : 1, ostalo 1 : 2.
 Taf. 2: Ptuj, Vičava 1975, Funde, 14—18 1 : 1, das Übrige 1 : 2.

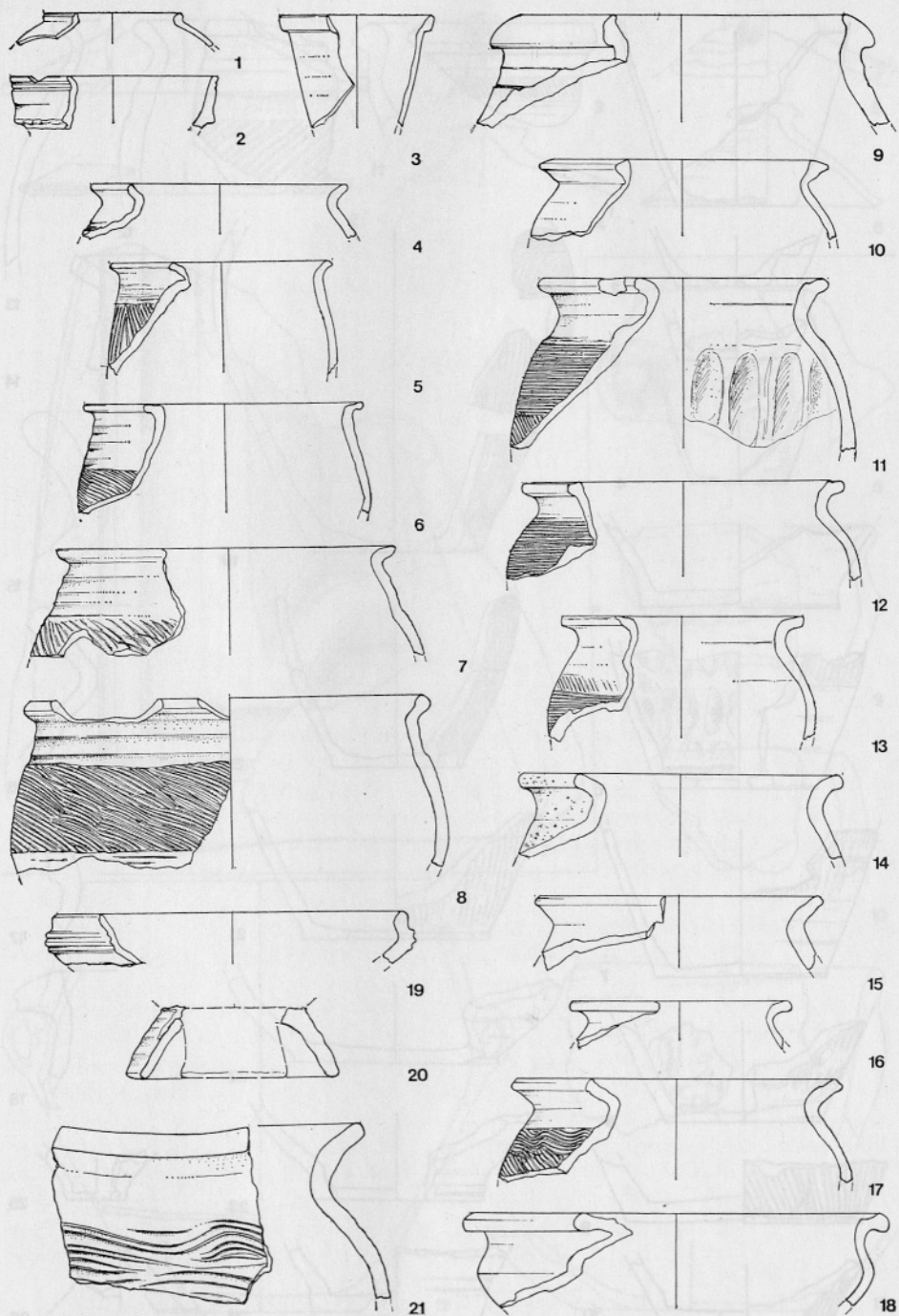
T. 3: Ptuj, Vičava 1975, najdbe, vse 1 : 2.

Taf. 3: Ptuj, Vičava 1975, Funde, alle 1 : 2.

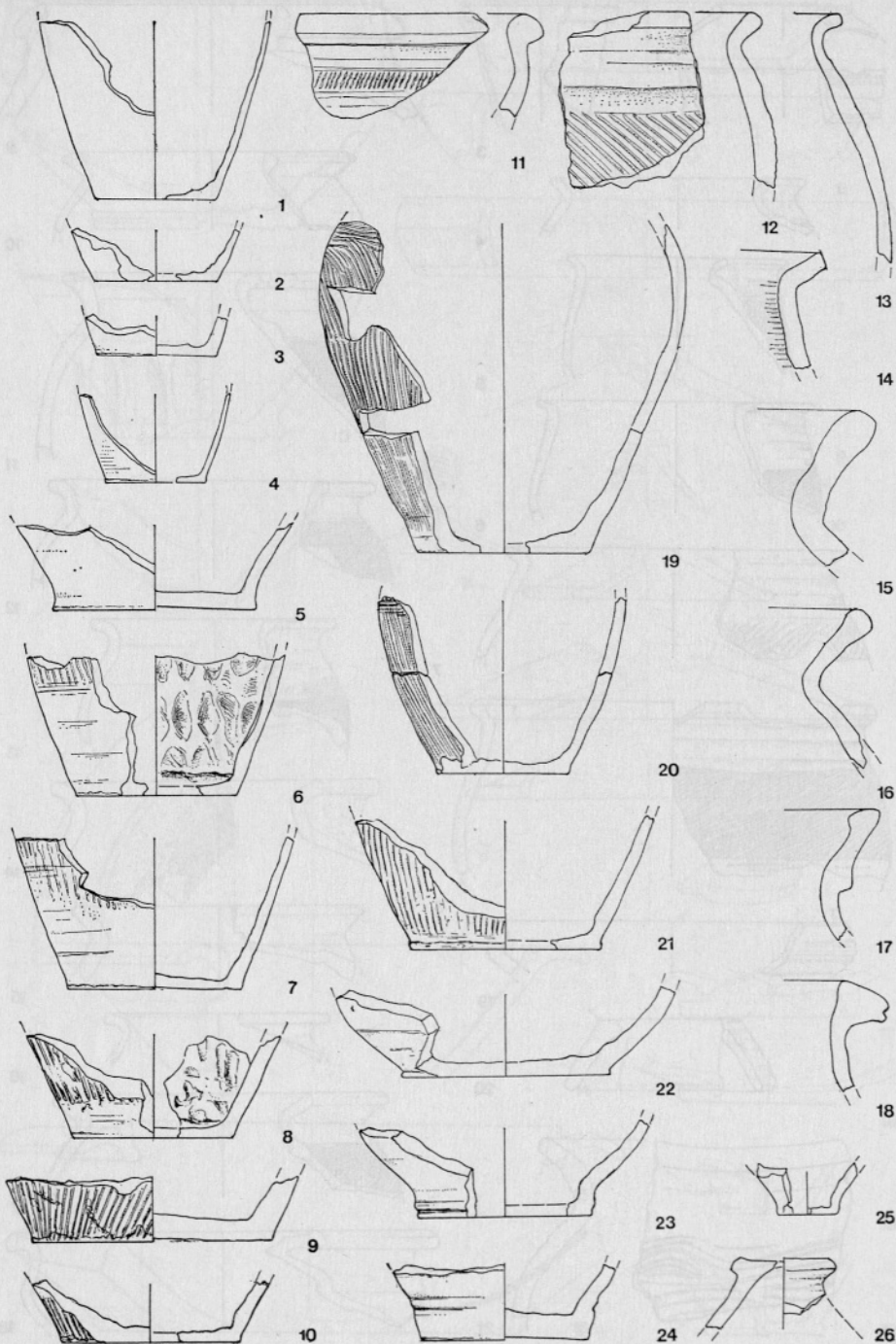
T. 4: Ptuj, Vičava 1975, najdbe, vse 1 : 2.

Taf. 4: Ptuj, Vičava 1975, Funde, alle 1 : 2.

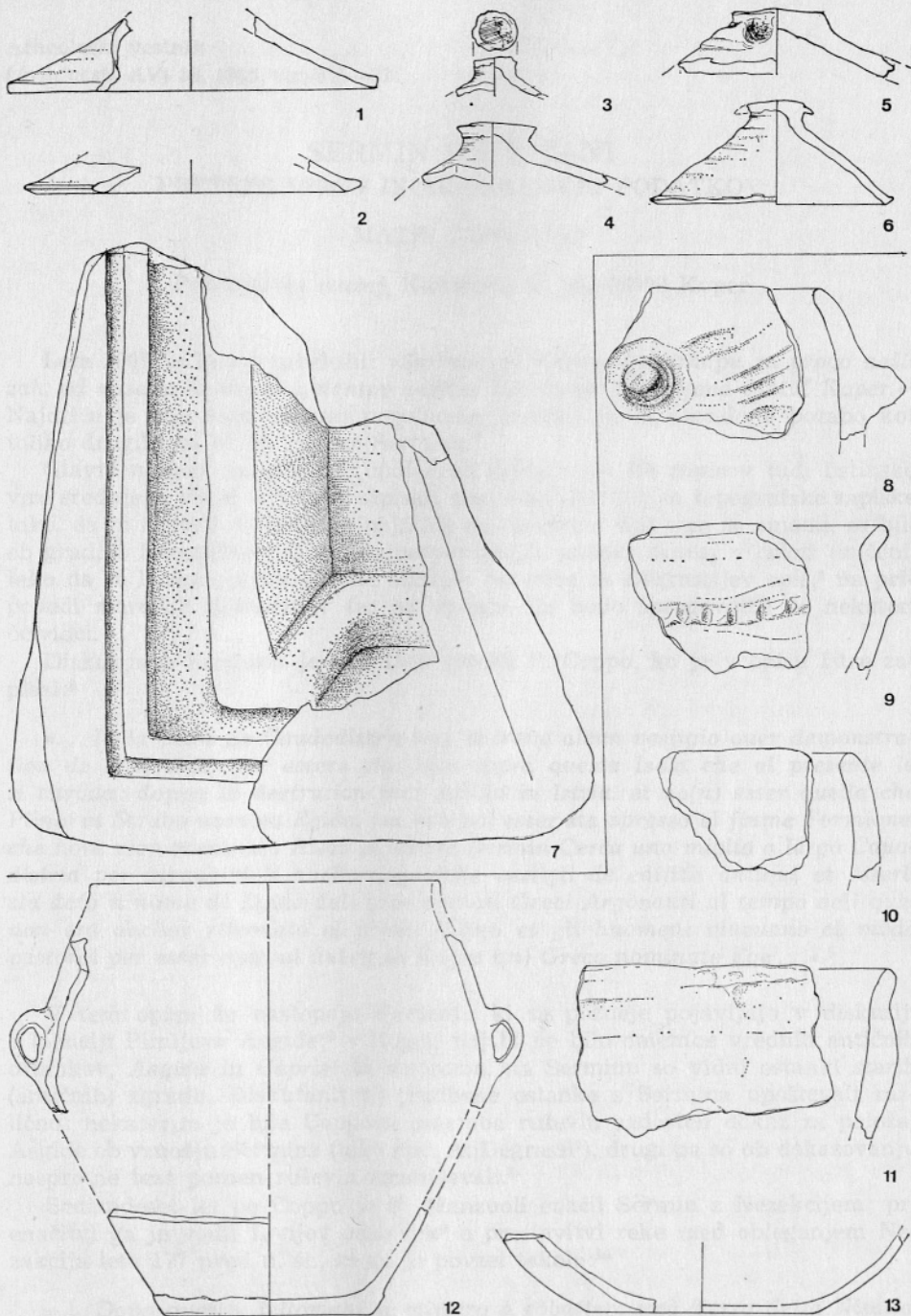

T. 5: Ptuj, Vičava 1975, najdbe, 21 1 : 1, ostalo 1 : 2.

Taf. 5: Ptuj, Vičava 1975, Funde, 21 1 : 1, das Übrige 1 : 2.

T. 6: Ptuj, Vičava 1975, najdbe, 11—18 1 : 1, ostalo 1 : 2.
Taf. 6: Ptuj, Vičava 1975, Funde, 11—18 1 : 1, das Übrige 1 : 2.

T. 7: Ptuj, Vičava 1975, najdbe, 7—11 1 : 1, ostalo 1 : 2.
Taf. 7: Ptuj, Vičava 1975, Funde, 7—11 1 : 1, das Übrige 1 : 2.